

Wonen en gezondheid in de 19de eeuw ⁽¹⁾

Volksgezondheid

Na de Belgische onafhankelijkheid genieten de gemeenten een zeer ruime autonomie.

De volksgezondheid en de (openbare) hygiëne worden van gemeentelijk belang verklaard. De werken voor hygiëne worden vermengd met deze voor de wegen. Onder andere omvat het investeringen voor:

- aanleggen van waterputten, pompen, fontein, bekkens en drinkplaatsen;
- bouw en verbetering van ondergrondse riolen, waterleidingen, enz. voor de afwatering;
- overwelving van ongezonde waterlopen
- verbreding, nivellering en reiniging van beken en grachten;
- reiniging of afschaffing van vijvers, waterplassen en grachten;
- drooglegging van moerassen, afwatering van moerassige wegen;
- nivellering, plaveien of verharding van ongezonde straten en wegen;
- opening of verbreding van straten, aanleggen van openbare pleinen;
- sanering, afbraak of bouw van werkmanswoningen;
- aanleggen van openbare latrines;
- verbetering, uitbreiding of verplaatsing van ongezonde of ontoereikende begraafplaatsen.

In het midden van de 19de eeuw blijkt de openbare gezondheid één van de grote zorgen te zijn van de bewindvoerders. Zo vinden wij in de provincia-

- de ongezonde lokalen uit de steden te verwijderen;
- het aanleggen van putten en beerputten te bevorderen;
- het periodisch witten van arbeiderswoningen aan te bevelen;
- werkmanswoningen te bouwen;

le bestuursmemorialen voor die periode menige aanmaningen, vragen om inlichtingen, nota's en tussenkomsten allerhande vanwege de hogere provinciale en staatsoverheden naar de gemeentebesturen, betreffende maatregelen om de openbare gezondheid te bevorderen en epidemieën te voorkomen of in te dijken.

In die zin stelt het koninklijk besluit van 15 mei 1849 een Hogere Raad voor Volksgezondheid aan. Met de omzendbrief van 1 december 1848 zet de provinciegouverneur de gemeenten aan speciale comités voor volksgezondheid in te richten om raad te verstrekken. In de meeste grotere gemeenten worden dergelijke comités ingesteld om de gemeentebesturen bij te staan en de nodige maatregelen voor te stellen. Zij moeten de toestanden aanklagen die van aard zijn om de volksgezondheid in gevaar te brengen maar eveneens de nodige voorzorgsmaatregelen voorstellen onder het driedubbele aspect van de sanering der straten en woningen, de afwezigheid of ontoereikendheid van de riolering en het gebrek aan water voor het gewoon gebruik der inwoners of voor het instandhouden van de openbare zindelijkheid.

De omzendbrief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken van 7 februari 1849 maakt, tot voorlichting van de gemeenten, een werkelijk programma op van saneringsmaatregelen. Inzake woningen worden zij o.a. verzocht:

Er worden ook prijzen uitgelooft 'van zuiverheid en van goed onderhoud der huizen'.

Ter aanmoediging worden staatssubsidies ingeschreven die tot maximum 1/3de van de betreffende uitgaven der gemeente kunnen bedragen.

Opwijk gaat hierop in door gedurende de volgende jaren verbeteringen aan te brengen aan de riolering, de wegen en het kerkhof (zie verder).

Het staatsbestuur dringt bij de gemeenten aan op dringende maatregelen. De gemeenten moeten de werken eerst met eigen middelen financieren, eventueel met een bijzonder fonds voor de uitgaven en het Bureel voor Weldadigheid moet ook een inspanning doen. Deze laatste moet niet alleen aalmoezen geven, maar ook zorgen voor voeding, kleding en verwarming. Zij moet eveneens de gezondheidstoestand van de armen verbeteren door tussenkomst in medische zorgen en hygiënische middelen (vers stro voor de slaapzakken, kalk voor het witten van de huizen).

Op 18 juni 1849 meldt de minister van Binnenlandse Zaken Charles Rogier dat er 1 miljoen frank staatshulp is goedgekeurd voor de gezondmaking van wijken en huizen, bewoond door de werkende klasse. De staatshulp is een aanmoediging bij de inspanningen van de gemeenten en bedraagt 1/5de, 1/4de of maximum 1/3de van de kosten. Op 4 december 1849 dringt de minister er op aan dat de zuiverheid van het *'binnenste der woningen'* van even groot belang is en moet nagestreefd worden. Daarvoor moet het gemeentebestuur jaarlijks *'prijzen van zuiverheid en van goed onderhoud der huizen'* instellen met de tussenkomst van het Bureel van Weldadigheid en het komiteit van publieke gezondheid.

Als gevolg van deze aanbevelingen keurt de gemeenteraad van **Opwijk** op 11 augustus 1849 een reglement ter bevordering van de openbare gezondheid goed (zie verder) om: *'zonder uytstel, stellige en krachtdadige maatregelen te nemen om zooveel mogelyk, ziekten en plagen te voorkomen, of die te verminderen daer waer ze reeds bestaen'*, met bijzondere aandacht voor de kwaliteit, de goede bewoonbaarheid en de netheid van de woningen. Het reglement voorziet o.m. in de mogelijkheid om een huis ongezond en onbewoonbaar te verklaren.

De commissarissen der wegen worden op 14 augustus 1850 door de provinciegouverneur gewezen op de punten waarop zij in de dorpen speciaal moe-

ten letten om de openbare gezondheid te verbeteren.

De volgende lijst leest als een handboek voor basishygiëne, maar geeft ook aan hoe slecht het in die periode gesteld was met vele woningen:

- onvoldoende afloop van keuken- en regenwater; stilstaand bedorven water in grachten of slecht onderhouden waterlopen of poelen in de buurt van woningen
- onvoldoende lucht en gebrek aan windgaten in verenigingslokalen zoals schoolhuizen, gasthuizen, gemeentehuizen, kerken enz.; gebrekkige bouw van woningen en stallingen waarvan de nadelige uitwasemingen het binnenste der huizen besmetten
- onvoldoende, gebrekkige bouw of slechte schikking der *'huiskens'*.

Er werd dan ook aangedrongen op een strikte toepassing van het reglement over de *'policie der wegen'* en dat op de *'wegen en bouwingen'*.

De gemeenteraad van **Mazenzele** keurt in 1846 een politiereglement goed, overeenkomstig de gemeentewet van 1836. Het politiereglement van Mazenzele bepaalt in verband met woningen (2):

Art. 31.- Elk hoofd van een huusgezin zal, ingeval van besmettelijke ziekte, en op het aanzoek van de overheid, het inwendige van zijn huis met kalk moeten witten en zal hetzelfde zeer zuiverlijk in staat moeten houden.

In 1849 vaardigt de gemeente **Opwijk** een reglement uit om de hygiëne van de woningen te verbeteren (3). Ongezonde woningen zullen ontruimd worden als het verslag van de plaatselijke commissie van algemene gezondheid negatief uitvalt. Men kijkt naar de *'onvolmaekte of gevaerdrygende timmering'*, de *'vervuilnis en onreine toestand'* en het *'gebrek aan luchtzuivering'*. Saneringsmaatregelen zijn o.a. het bestrijken van de muren met kalkwitsel en de rootputten voor vlas verder dan 500 meter van het huis aanleggen. Op aanbeveling van de bovengenoemde commissie kan het College van burgemeester en schepenen, na een *'plaatsbezigting'* het bevel geven tot ontruiming. Overtreders worden

gestraft met een boete van 5 tot 15 frank en een gevangenisstraf van één tot vijf dagen.

De gemeenteraad van **Opwijk** van 19 oktober 1850 keurt, op basis van de gemeentewet van 1836, ook een '*Algemeen Reglement in het belang der algemeene gezondheid*' goed.

Het stelt regels op o.a. over de bijzondere '*bouwingen*': machtigingen, verklaringen, werken, hoogte der voorgevels, dikte der muren, daken, putten, '*huiskens*' en waterleidingen. (4)

In 1852 beslist de gemeenteraad jaarlijkse prijzen uit te reiken voor de sanering van huizen. Hulpbehoevenden kunnen een '*prix de propreté*' winnen: de prijzen bedragen 20, 15, 10 en 5 frank en worden uitbetaald onder vorm van een spaarboekje of in natura (beddegoed, linnen, kleding of meubelen). Dokter Fineau zal de commissie voorzitten die de huizen zal inspecteren.

In de 3de sectie van de provincieraad stelt M. Mercier op 20 juli 1853 een verslag voor over de vraag van de gemeente **Opwijk** om een beroep te doen op provinciesubsidies voor de oprichting of verbetering van gasthuizen. De niet gedateerde vraag wordt principieel gunstig onthaald: in de buitengemeenten –zo stelt het verslag– liggen deze zieken thuis gedekt met lompen op een vuile matras of op vuil stro op de vochtige grond van een hut en omringd door mensen die hun geen gepaste zorgen kunnen geven. Spijts de hulp van een dokter bezwijken ze en laten vaak weduwen en kinderen achter zonder middelen van bestaan, die dan aangewezen zijn op de openbare onderstand of op bedelen. Vooral bij epidemieën zou het nuttig zijn de eerste zieken in gasthuizen af te zonderen zodat zij hun huisgenoten niet kunnen besmetten. Ook oudere zieke mensen zouden in het gasthuis kunnen opgevangen worden. Het verslag stelt voor op de begroting van 1856 een subsidie te voorzien. Specifiek voor Opwijk wordt de aanvraag niet weerhouden omdat de noodzaak niet voldoende aangetoond is en omdat het Bureau van Weldadigheid geen plan, bestek of stuk heeft voorgelegd om zijn vraag te rechtvaardigen.

Het koninklijk besluit van 31 mei 1880 stelt een provinciale gezondheidscommissie in die moet zorgen voor de openbare netheid. De opdracht van de commissie is o.a. de gezondmaking door verbetering van huizen. De commissie kan alleen adviseren zodat er in de praktijk vaak niet veel verandert.

Aandachtspunten zijn o.a. de ongezonde woningen: geen of onvoldoende lucht en licht, slechte afloop van het huiswater, gebrekkige bouw van vuilputten en sterfputten, onvoldoende of slechte '*huiskens*', slecht onderhouden waterputten en hopen vuil (in ontbinding) in gangen of kamers die ziektekiemen veroorzaken. De gemeente moet een reglement afkondigen en voorwaarden opleggen bij bouwtoelating (hoogte verdiep, openen van vensters, waterleiding, weglopen gebruikt water in riolen, sterfputten).

Huizen

In 1863 worden in Opwijk ongezonde woningen afgebroken en bouwt men 7 nieuwe huizen voor behoeftige families op Schuttershof, op een terrein dat voor de helft van de gemeente en voor de helft van het Bureel van Weldadigheid is. De kostprijs is 3.000 fr, waarvan de provincie 135 fr en de staat 145 fr. betaalt.

In 1866 dringt de provincie aan op de toepassing van een circulaire uit 1859 die nieuwe dakbedekkingen aanbeveelt en strodaken verbiedt.

Naar aanleiding van de cholera-epidemie van 1873 ziet de provincie de '*ontpeesting*' van huiskens (latrines) en van vuilnisbeken als de belangrijke maatregel om de ziekte tegen te gaan. Uitwerpselen, en zelfs de geuren ervan, zouden de ziekte veroorzaken. Aangeraden wordt de ontsmetting uit te voeren met ijzerzwavelzuur (sulphate de fer) en phenikszuur en ze grondig te doen en te herhalen, vooral bij huiskens in openbare plaatsen.

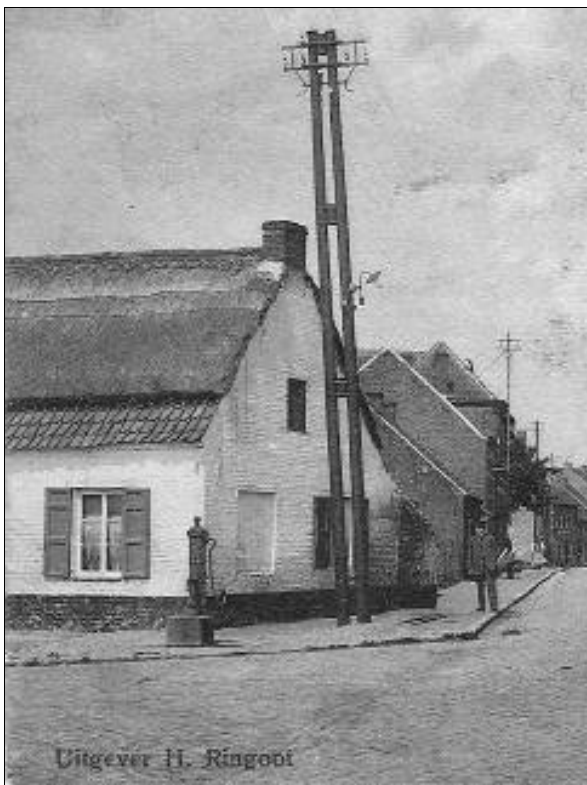
(1) De voornaamste bronnen voor dit artikel zijn de Bestuurlijke Memoria-
len van de provincie Brabant (in 1814

= *Memorial administratif de l'intendance départementale de la Dyle* en vanaf 1818 = *Bulletin administratif de la Province du Brabant Méridional*) en LINDEMANS Jan, *De Geschiedenis van Opwijk*, Brussel, 1936.

- (2) Voor de volledige tekst van het reglement zie: *Politierglement van Mazenzele 1846*, door Maurice Willocx, in *HOM-tijdschrift* 1989-4, pag. 2-9.

- (3) Voor de volledige tekst, met uitgebreide duiding, van het reglement zie: *Een gemeentelijk reglement voor openbare gezondheid, 1849*, door Maurice Willocx, in *HOM-tijdschrift* 1993-2, p. 32-33.

- (4) De transcriptie van dit reglement ligt op de tentoonstelling bij deze OMD-activiteiten vrij ter inzage.
-

Wat gangbaar en aanvaardbaar was in de 19de eeuw wat betreft comfort, gezondheid, veiligheid,... van de woning, was het niet noodzakelijk meer enkele decennia nadien.

Op beide foto's boven zien wij het huisje op de hoek van de Heirbaan en de Stationsstraat te Opwijk. Links is het een deel van de foto van een oude prentkaart met dorpsgezicht ca. 1920.

Rechts zien wij hetzelfde huisje, met een oppervlakte van amper ca. 50 m², enkele decennia later. Het is één van de foto's die gevoegd zijn bij het 'Deskundig verslag,... met vaststelling van de constructieve toestand...', dat deskundige L. Marsboom (Dilbeek), Meetkundig Schatter van Onroerende Goederen, op 14 januari 1957 maakte. Hij deed dit in opdracht van burgemeester Hubert De Smedt en van eigenaar Jan Demedts-Moriaens.

Het besluit van de deskundige besluit was duidelijk: 'Tot conclusie, kan dit gebouw dat ontruimd werd als woonplaats, absoluut niet meer tot woning dienen'. Het huisje kon dan ook als 'krotwoning' verklaard worden en diende als dusdanig afgebroken te worden eventueel, met slopingstoelage.

Nadien volgde de bouw van een nieuwe woning, met winkel en toonzaal (marmerbewerking, schouwen, grafzerken,...).